

Csehek és magyarok

1930-ban, amikor Prágába kerültünk, a magyar diákmozgalom hősi korszakát élte. A mi csoportunk a Sarló volt. Szocialistáknak vallottuk magunkat, de szocializmusunk értelme is csak az volt, hogy teljes magyarázatot kapjunk a magyar sorskérdésre és hogy helyes megoldást lássunk a közép-európai kuszált helyzetben. Nem voltunk dogmatikusok, realisták voltunk: nem elvekből, de konkrét helyzetekből indultunk ki. Így csakhamar kialakult bizonyos érintkezési felület a csehek és mi közöttünk. A csehek közül főleg azok felé közeledtünk, akik szintén vallották a mi politikai alapelvünket: hogy a germán terjeszkedés ellen egy frontba kell tömörölnünk szlávoknak, románoknak és magyaroknak. Ám a cseheknél is csak kis csoport hirdette ezt akkor; magános írók, meztagadott tudósok, néhány diák. Egyetemi kollegáink nagy többsége azonban közömbösen vagy néma ellenségeskedéssel nézett ránk. A cseh diákság élete lényegileg más, mint a magyaré, ők politikailag vannak szervezve és a kimondott akadémiai egyesületeik is teljesen politikai jellegűek. A fakultásokon pártküzdelmek folynak, politikai jelszavakkal agitálnak. Ismereteik vannak (talán szolidabbak, mint nekünk), tudásuk alig. Mint terhet cipelik ismereteiket, nem váltak húsukká és vérukké; nincs bennük semmi megszállottság. Egy nagy korszak és egy nagy nemzedék boldog örökösei, suta epigonjai. Politikai szolgálukat mindig mély megvetéssel néztük, mi, akik aggódó gondossággal őriztük teljes függetlenségünket. *Nem is tudtunk közéjük olvadni soha.*

Az idősek között aránylag több megértést találtunk. Ez még a masaryki nemzedék, a realisták nagy nemzedéke, kik keményen és merészen küzdöttek a felületesség, a műveletlenség és a nemzeti önáltatás ellen, ők megértettek bennünket. Viharos ifjúságukat látták újjáéledni a mi törekvéseinkben. Salda, nemrég elhunyt prágai cseh egyetemi tanár azt írta egyik levelében: »Nem kételkedem afelől, hogy igazságos ügyért harcolnak s kedves volna nekem, ha időnként értesítenének engem, hogyan áll ügyük«. Egyetemi tanítóink között több ilyen megértést és példát mutató egyéniséget találtunk, főleg a filozófiai fakultáson. Csak hármat említek itten: *Solda, Rádl és Nejedly voltak ránk legnagyobb hatással.* Salda Európának egyik legképzettebb irodalomkritikusa és legcsiszoltabb esszé-írója volt. Puritán ember, majdnem aszkéta, aki soha nem hajhászta a sikert vagy az elismertetést és soha nem törődött az önadminisztrálással. Hú és következetes volt önmagához és mindig megőrizte teljes függetlenségét és aggályos igazságkeresését. S éppen ez a szabadságra törekvés az, amiben példa és iránymutatás volt ő a mi számunkra is. Azért is közel éreztük őt magunkhoz, mivel kíváncsian érdeklődött magyar kérdések iránt és sajnálta, hogy nem ismeri nyelvünket. Egyszer azt mondotta: »Miért nem harcolják ki maguknak a magyarok a törvényben biztosított jogait?«

A másik nagy barátunk Emánuel Rádl volt, ki természettudós-ból lett filozófussá és filozófusból politikussá. Az ő szemeiben láttuk először lobogni a zsenialitás lángját, a megszállottság zavaros fényét. Soha nem ismertünk még embert, aki annyi erkölcsi felelősségérzetel küzdött volna minden jogtalanság ellen, mint Rádl, s különösei: a; nagyon kényes nemzetiségi vonatkozásokban. Harcos keresztény ő, aki keményen ítél nemzetéről, de nem kímélt bennünket sem; mi őt báránybőrbe bujt farkasnak neveztük, mert nem tudtuk, nem imperialista hátsó szándékok irányítják-e őt felénk. Ma már azt hiszem — tévedtünk. Rádl jószándékú demokrata, Masaryk leghűbb elméleti tanítványa, akit keresztény humanizmusa ösztökélt A nemzeti-ségi kérdéssel való foglalkozásra.

Zdenek Nejedly, a híres kommunista professzor szintén mellettünk állt. Lázadó és rajongó gondolkodó ő, kit bánt a mai csehszlovák élet sivársága és teljesebb, tökéletesebb megoldások után vágyik. Fanatizmusával lenyűgözött. Igazságszeretetével, mely természetesenek ismerte el a mi jogainkat és a maga módján küzdött is értük, lelkesedést váltott ki bennünk. Óriási tudása, önálló történelmi módszere, a részletekben lényegét látó tekintete imponált nekünk és erősen hatott azokra, akik környezetéhez tartoztunk és szellemtörténettel foglalkoztunk.

Salda, Rádl, Nejedly — ez a három nagy tudós volt egyetemi életünk erős hatású élménye és közép-európai programmunk támogatója. *Az egyetemen kívül szintén a realisták nemzedéke és utódai pártfogoltak: Őapek, Peroutka, Sobota és az YMCA-kör.* A cseh élet jelenségei közül tehát először a realizmussal ismerkedtünk meg. Mi volt ez? Masarykéknak a nagy szellemi mozgalma a múlt század utolsó két évtizedében a cseh közélet megtisztításáért, a romantikus illúziók kiirtásáért és a politikai cselekvés tudományos, szociológiai alátámasztásáért. A jelszavak és frázisok ellen tényeket, érveket, elveket állítottak. Sajátos középút volt ez a tudomány és a politika között. Masaryk volt az irányító. A cél az volt, hogy a cseheket európai színvonalra emeljék és a kultúra erejével függetlenítsék; ideáljuk pedig a csehségnek és az európaiságnak a harmóniája. Ám ők mindig csak egy kis elitgárda voltak, kik ha győzelemre vitték is a csehszlovák függetlenségi harcot, *elveiket nem tudták beleoltani a Tíép nagy tömegeibe. A realisták számára a politika tudomány volt, a nép számára maradt továbbra is érzelmi handabanda.* így érte el a realisták nagy nemzedékét, elsősorban magát Masarykot is a halhatatlanság szomorú végzete. Héroszokká magasztosították őket, de az elveiket nem követik. Egy cseh kisember azt mondta nekem egyszer: »Nem értem Mtasaryk írásait, nehezek nekem, de hiszek bennük, hiszek minden sorukban«. Ez a kettősség a cseh közéletben tovább él. A nép nagy tömegeiben tombol a politikai halandzsza, a demagógiára való lelki beállítottság. Masaryk ezt azzal magyarázza, hogy hiányzik a cseh történelemből a teljes és szabad politikai és szellemi életnek csaknem 300 éve. Ez az oka a politikai iskolázatlanságnak és

kiforratlanságnak. Masaryk szerint a politikai tapasztalatlanság a demagógiának dús talaja s ebből több van a csehekben, mint amennyi elegendő. A történelmi vezető osztály hiánya is fontos ok e szempontból. Csaknem valamennyien zsellérházból valók vagyunk és eddig nem volt időnk kiformalódní — mondja Capek.

A cseh realista nemzedék hatásának kell tulajdonítani a véleménynyilvánítás érdekes szabadságát is. A prágai egyetem rektora lehetett Bomin professzor, aki nyíltan fasiszta, de taníthatott ott Nejedly is, aki nyíltan kommunista. Jellemző az egyik cseh író, Olbracht Suhaj regényének a sorsa. Az iskolából kitiltották, a csendőri kar pert indított ellene — mégis megkapta a legnagyobb cseh irodalmi díjat. Bennünk nagy elismerést váltott ki ez a kultúr-liberalizmus. Hallottunk vitákat, melyeken katolikusok és hitetlenek, politikusok és esztéták, nagy professzorok és kisdíákok vettek részt békésen, egymást értve és becsülve. Lehetnek kétségeink afelől, hogy sikerült-e a cseh realistáknak megvalósítaniuk politikai célkitűzéseiket, de a demokratizáltságot, amit a csehek körében tapasztaltunk, mi tanulságképpen hoztuk haza a magyar életbe.

A legtanulságosabb tapasztalata *egyetemi* együttélésünknek az volt, hogy amíg mint emberek vagy diákok dolgoztunk vagy versengtünk egymással, szépen megfértünk, sőt: tiszta barátságok is kialakultak. Mihelyt azonban valaki vagy valami megbolygatta nemzeti érzékenységünket, azonnal eltorzította tekintetünket és érzelmeinket a belénk oltott előítélet. Mi szítja ezt az előítéletet? A mondva-csinált régi dicsőség rajongása, öntömjénezés, szentimentális szemlélet, tradíció? Bennünket úgy győztek meg, hogy mi vagyunk az első nemzet Európában, például a legjobb katonák, a csehek viszont állhatatlanok és gyávák. (Innen a szó: »csehül járt«, »becsehelt«.) Most azonban íme komoly emberektől, egyetemi tanároktól vagy a legképzettebb fiataloktól, sőt katonatisztektől is hallottuk itt ugyanezt a tételt, csak fordított értelemben: a csehek a helytállóak, kitartóak és merészek, mi magyarok pedig gyávák voltunk, megfutamodók, álnokok, rossz, katonák... A »honvéd« szó, melyet nálunk szinte szentté magasztosított a kegyelet, az ő nyelvükben megvető kifejezés a rossz katona bélyegzésére. A cseh átlagember hiedelme szerint nagyon alacsonyrendű fajzat vagyunk. Gyakran hallani, hogy a cseh gyerekeket így szidják: »Oly egyszerű ez, hogy még egy magyar is, vagy egy ruszin is megcsinálná«. A »magyar« szó mellett gyakran hallottam ezt a jelzőt: »pitomy« — ostoba. Oly kifejezés ez, mint antiszemiták ajkán a »büdös zsidó«. A cseh kisember lenéz és megvet bennünket: csöcseléknek, indián-népnek tart. Milyen egérúton lopózott el hozzájuk, de hozzánk is, ez a két ellentétes, de egyaránt hamis szemlélet? Bizonyos, hogy mindkettő túlfűtött, romantikus önteltségnek a terméke, téves, de élő tradíciók hatása.

Pedig a cseh és a magyar múlt vonala sokáig egybeesett. *A cseh és a magyar történeti fejlődés együtt indult és évszázadokig párhuzamosan haladt* A tizenötödik században azonban szétvált az út: mi magyarok megragadtunk a törökkel való harcokban és a feudalizmus megoldatlanságában, a csehek viszont függetlenebb helyzetükben követték az európai fejlődést, demokratizálódtak, a társadalmi ellentéteket tompították. A huszitizmus nemcsak vallási mozgalom volt, de társadalmi és nemzeti is. A kezdeti törekvéseket letörhették, az ország közjogi függetlenségét megszüntethették, a nagy szellemi agitáció átalakító hatását azonban nem befolyásolhatták. A közös fejlődésnek e szétváltó irányát csak határozottabbá tette történelmeinknek másik nagy állomása, a felvilágosodás. Sárkány Oszkár magyarázata megérteti a cseh társadalom gyors demokratizálódásának az okát. »A magyar nemzeti érzés elsősorban *a nemességnél* tudatosodott, a nemesség lett az alkotmányos küzdelmek harcosa, a nemzeti és szabadságeszmék hordozója. A cseh nemesség — itt elsősorban a főnemességet kell érteni — nem volt cseh nemzeti érzésű, nem lehetett a nemzet vezetője, mint a magyar. A cseh felújulás megindítóit és betetőzőit majdnem mind *a polgári vagy a parasztosztályból* származnak. Éppen ezért hiányzik belőlük — tekintsünk most el a legnagyobbaktól, egy Palackytól, egy Havlicektől — a magyar nemesség erős történelmi és alkotmányos érzése. Gondolkodásuk főtárgya a nép és a nyelv.¹ Igaza van Sárkány Oszkárnak, amikor e fejlődést a csehekre nézve jellemzi hátrányosnak a múlt században, ma azonban nekünk hátrányos és nekik előnyös. Mert éppen itt van a gyökere a legszembeötlőbb különbségnek csehek és magyarok között. A csehek egységesebb, kiegyensúlyozottabb nemzet, mint a magyar. Van erős gerincük: kispolgári középosztályuk. A cseh átlagtípus a kényelmes és elégedetlen kispolgár, aki azonban ötletes, praktikus, kitartó és kritizáló. A csehek egy képlet, a magyarok két külön képlet. A cseh egységes nemzet, a magyar pedig két részre tagolt: proletár magyarságra és úri magyarságra. Két külön világ ez, messze egymástól. A proletár magyarság sokkal nyomorultabb és elmaradottabb, mint a cseh nép, az úri magyarság viszont műveltebb, ruganyosabb és európaibb, mint a cseh felső réteg. Nálunk kevesebb a nagy tudású ember, mint náluk, de aki van, annak a tudása átfogóbb és teljesebb, mint az övék.

Nálunk nincs átlag, nincs közép, mert ami nem nagyon kiváló, az már primitív, barbár. Egyetlen adat is eléggé illusztrálja e megállapítást: *Drien Károly számítása szerint a csehszlovákiai magyar tanulóifjúság 90% százaléka csak elemi iskolai képzettséget nyer.* A csehszlovákoknál pedig ugyanez az arányszám: 63%. (Irreálisan magassá teszi ez arányt a szlovákság hozzászámítása.) Mi szegény parasztnemzet vagyunk, ők viszont polgárosultak, egy fokkal civilizáltabbak. A cseh polgárosult nemzet: látni ezt embereiken, földjeiken, városaikban, de legfőképpen falvaikban. Seholy az a merev

¹ Sárkány Oszkár: Magyar kulturális hatások Csehországban 2. o.

kontraszt, mely nálunk annyira fáj. Egységes és kiegyensúlyozott minden, az élet éppúgy, mint a társadalom. A vidéket a városokkal tökéletes országutak kötik össze, a népet a polgársággal jól szervezett iskolahálózat. »Nálunk nagyon kevesen vannak, kik ne végeztek volna legalább polgári iskolát«, mondta egyszer beszélgetés közben egy cseh társam. A munkások és munkaadók közt aránytalanul kisebb a társadalmi különbség, mint nálunk. Gazdaságilag (ténylegesen) függő viszonyban élnek, alárendeltek, kizsákmányoltak, de társadalmilag (látszatra) egyenlőség van, egy szinten állnak. *Náluk is dúl társadalmi harc, de az emberi méltóság érintetlen marad.* Így vívódtunk mindnyájan, csehek között, idegen környezetben, magyarságunkért. Mert az egységes csehek életét figyelve, ijedten láttuk azt a rettenetes aránytalanságot, ami nálunk a pusztulást okozza.

Jellemző rájuk és ránk is, hogy ők az intellektuális foglalkozások közül a tanárságot tisztelik a leginkább, a mi társadalmunk viszont a jogászok előtt hódol. A vallási életük is sokkal nyugodtabb, mint a magyar; kiegyensúlyozottabb. Kevésszer láttam náluk azt a vad türelmetlenséget és érthetetlen elfogultságot, ami nálunk oly bántó. Társadalmuk egységesebb, a közszellem egészségesebb. Kis jellemző példa: Weiner darabját, az »Emberek a jégtáblán«-t, véletlenül cseh és magyar színpadon is láttam — mindkét esetben kisvárosban. Futballista szerepel a darabban, külvárosi lakatoslegény, ki látogatóba jön a barátjához. A cseh műkedvelő színpadon ez egy rendesen öltözött és tisztességes fiatalember, — amilyenek a lakatoslegények a valóságban — a magyar színpadom pedig strici, esetlen, durva és nevetséges figura, amilyenek a kisvárosi középosztály a lakatoslegényt elképzeli. Nem akarok ebből a példából általános következtetéseket levonni, de jellemzőnek találom ezt a két nép különböző társadalmi ízlésére. Érdekesen jellemző még az a jelenség is, hogy a cseh falusi fiúk (pl. közkatonák) nem népdalokat s mégcsak nem is népi lelkiséget utánzó vagy hamisító énekeket énekelnek, hanem nyúlós, szentimentális és élces kuplékat, kabaré-chansonokat. Ez a kispolgáriasság megnyilatkozik ízlésükben és öltözködésükben (illetve ízléstelenségükben és öltözködni nemtudásukban), valamint étkezésükben és mulatásukban is. Vasárnaponként kijártunk falvakba, búcsúba, multságokba. Általános szokás ez Csehországban: a fiatalság, ha táncolni akar, falura megy vasárnap délután. Hibátlan országutakon élvezetes séta. Mily meglepetés volt száimomra az első ilyen vasárnap délután: *városi szokások, városi ruhák. Hol van a falu sajátos arca? A polgárosultság tipikus tüneteit látom: a város és falu szoros és szerves együttélését, kiegyenlítődést, állandó kicserélődést.* Minél közelebb fekszik egy falu a városhoz és minél rendezettebb városhoz, annál nagyobb a pompa, látszatgazdaság, csín, szépség, műveltség és higiénia. Nem szeretem a csehek felemás (se városi, se falusi) életformáját, de mégis magasabbrendű ez, mint a mi népünké. Magasabb kultúrát növel, nagyobb rátermettséget ad a társadalmi harcban való érvényesülésre és a termelő

munka célszerűsítésére. Mi még messze vagyunk ettől is. A mi erőnket bénítja az úri magyarság és a szegény magyarság közti szakadék. Az úri rétegünk kultúrák fényében sütkérezve, elfinomul és magába fordul, a szegény népünk pedig nyomorban sínylődik.

E helyzet által adódó kettősség élesen látszik irodalmainkban is, általában szellemi életünkben. A magyar kultúra inkább osztálykultúra volt, mint a cseh. Náluk a huszitizmus korán össznemzetivé tette a szellemi érdekeket. A cseheknek már a tizenötödik század elején egész gárda nagy írójuk és nagy gondolkodójuk van: Hus, Chelcicky, Vsehrd, amikor nálunk még csak Szabács viadaláról da-dogtak énekmondóink. Ez a huszita tradíció okozza, hogy az ő irodalmuk inkább az egész közélet története, mint a magyar. S akár csak társadalmuk, az irodalmuk is egységes, egyszínű, kiegyensúlyozott. Nincsenek benne néma korszakok, mint a (magyarban, de nincsenek benne egetverő, monumentális erőfeszítések sem. ők az irodalmat — Peroutka szava szerint — »ápolták, nem alkották«. Dilettánsok a szó legjobb értelmében. *A mi irodalmunkban több a magános nagy költő, az önálló alkotó egyéniség, a cseheknél viszont több a közép szerű, az átlag.* Nálunk alkotó művészek a fejlődés irányítói és határkövei, a cseheknél pedig társadalmi reformátorok, szellemi agitátorok, gondolkodók, tudósok, szervezők. A kritikusoknak és a kritikának mindig nagyobb tekintélye volt és van a cseheknél, mint nálunk. Ha túlozni akarnánk, azt mondhatnók, hogy a cseh szellemi életben az intellektuális ellem dominál, a magyarban pedig az érzelmi. Náluk a tudat, nálunk az ösztön. Nem véletlen, hogy a prágai egyetemnek szinte egyedülállóan nagy közéleti szerepe volt, főleg két korban: Hus János idejében és a realisták harcaiban. S általában: az ő irodalmuk inkább nemzeti ügy, mint a miénk: az egész nemzet ügye, a közönségé, nem az alkotóké. *Olvasókönyv-irodalom ez, tanítani akar.* A célja az, hogy meggyőzzön és műveljen, hasson és neveljen. Az írók magyarázó tanítómesterek, kiknek a mai kritikusok szemükre vetik az alkotó képzelet hiányát. Ez lehet az oka annak, hogy a cseh irodalomban több a konkrét társadalmi érdeklődés, mint a mienkben. Ugyancsak tanítószándék, fejeződik ki abban is, hogy mohón habzolták és buzgón közvetítették mindazt, mit a világirodalmak alkottak. Szétfolyó vágyódással sóvárognak a nagy kultúrák felé. Minden szép, ami idegen. Nyugatosabbak a nyugatiaknál. Prága hamarabb értékelte Rodint, mint Párizs. A kötőik is inkább után érzők és utánköltők. Azt fejezik ki csehül, amit mások már megírtak franciául, angolul, németül.

Ezzel szemben a magyar szellemi fejlődés inkább elszigetelt (magányosok heroikus vergődéseinek a sorozata. Elnyomatások alól, ijesztő társadalmi ellentétek láttán, szervezettség hiányában, így menekült a riadt magyar lélek. Nem véletlen, hogy »csaknem minden

magyar író, aki a magyarság nagy sorskérdéséhez hozzányúlt, előbb-utóbb eszelőssé lett.« (Illyés.) *Nálunk nem volt középút.* A csehek-nél ellenben igen. Sokkal egészségesebb és kiegyensúlyozottabb volt világuk, semhogy kétségbe kellett volna esniök. Ezért hatott rájuk másképp ugyanaz a nyomás, mely bennünket is szorított.

Ez azonban még mindig csak a keretek körvonalazása, a légkör jellemzése. Milyen azonban az ember, aki ilyen légkörben él? Nehéz volna felvázolni egy elvonatkoztatott cseh típusnak a lelki arcát, megállapítani azokat a vonásokat, amelyek minden átlagos cseh embernél közősek. *Chalupny* Emmanuel cseh szociológus a cseh nyelvben, különösen pedig a hangsúlyozásban keresi a lelki alapforma körvonalait.¹ Azt állapítja meg, hogy ez az alapforma az *anticipálás*, vagyis nagy hévvel nekilendülés a cselekvésnek, majd hirtelen megtörés, ellanyhulás, továbbfutás. A fonetikai erőfeszítés összpontosítása a szó elejére csak egy sajátos megnyilatkozása az általános tendenciának: összpontosítani a legnagyobb erőt és a leg-erősebb nyomatókat a cselekvés elejére és egyszerre győzni itt le a felgyült akadályokat. A cselekvés többi szakaszára már kevesebb erő jut, éppúgy, mint a többszótagú szavak kiejtésénél.² Ötletes, bár minden bizonnyal vitatható szempontokkal bizonyítja, hogy a legjelentősebb cseh megmozdulások állandó jellemzője ez az úgynevezett *anticipálás*. *A csehek időnként nagy nekirugaszkodással vetettek föl vagy tettek magukévá egy-egy eszmét, az életüket is áldozták érte, majd fásultan engedték, hogy mások fejezzék be, tökéletesítsék.* A cseh csak akkor képes lelkesedni, amikor közel van a cél és lehetséges a siker — írta a csehekről a francia Denis. Ez az oka annak, hogy önáluk minden »iskolá«-vá, egyesületté és jelszová válik. Ami másutt csak ötlet volt, az náluk — az első láz hevében — mozgalom lesz; az idegen formákat átalakítják: így lett Wycliffe tanából huszitizmus s a német tornázmintából, Sokol.³

A cseh (magánélet cselekvéseiben ugyanazokat a szakaszokat ismeri fel Chalupny, amiket a nagy történelmi folyamatokban: hosszú nekikészülés, hirtelen kibontakozás, gyors emelkedés, ragyogó fellángolás. — megtörés, hanyatlás, félbenmaradás. Hiányzik a kitartás, az egyenes vonal, a tartós megszállottság. De vájjon nem

¹ E. Chalupny: Národní provaha ceskoslovenská.

² Chalupny i. m. 55. o.

³ A hirtelen nekilendülés rendszerint úttörő, de befejezetlen. »A cseh utat tör. de nem magának, hanem másnak. A reformáció története, a cseh történelem központja, nagyszerű példája ennek. Jelentéktelen, idegen ösztökélésekből olyan mozgalmat teremtettünk, amely megrázta az akkori szellemi és világi hatalmakat. Utat törtünk a német reformációnak, de magunk elgyöngültünk és meghátráltunk. Hus megelőzte Luthert, Chalický Tolstojt és Kantot, Komenský Pestalozzit, — de semmit nem fejeztünk be. Először mutattuk meg a modern haditechnika módját, — de mi magunk Fehérhegyre vittük azt.« (Chalupny. 107.

ugyanazt lehetne-é mondani a magyar »nemzeti jellem«-ről is — kérdezzük önkéntelenül. Úgy látszik, közös jelenségről van itten szó, amelynek az oka nem külön cseh vagy külön magyar lelki beállítottság, hanem *a kislelkek közös helyzete és azonos szellemi légköre*.

Hogy mennyire közös e jelenség, ez kitűnik a tudományos alkotásból is. Mindkét *tudományosságot* egyaránt az impresszionizmus jellemzi. Nagyobb tudományos munka megalkotására egyaránt erőtlenek; egyes részletek értékesek, az egész tökéletlen. A legjobb mindig a terv: a szándék; a végrehajtás gyengébb. Az elméleti munkák inkább esszék, mint tudományos művek: ezek kivájdásához hiányzik az idő, a gondtalanság s a magasabb lelki feszültség. »Forgácsok a lélek műhelyéből« — ahogyan Masaryk a saját munkáit jellemezte.

Ahol pedig átfogó szemléletre van szükség (filozófia, vallás, regény), ott mindkét szellem megfeneklik. Bizonyára nem véletlen, hogy mindkét nép irodalmában *a regény* akadt meg a legalacsonyabb művészi színvonalon; viszont lírában teremtett mindkettő legnagyobbat. Az egyik jeles cseh szellem, Capek mondja: »A verses költészethez elegendő az egyéni élmény; a regény és a dráma nemzedékek felhalmozott tapasztalatát feltételezik; a regény egész évszázadok alkotása«. S épp ezek a szabad évszázadok hiányzanak mind a két nép fejlődéséből; ez az egyik legfőbb oka a közös lelki alkatnak és így a közös szellemi jelenségeknek is. Masaryk jellemzése a cseh regényről pontosan érvényes a mi irodalmunkra is. »Regényeinkben engem mindig megütköztet bizonyos éretlenség, a saját életünknek és az idegen életnek korlátozott ismerete, a világ tágasága iránti érzéknek csekély volta. Az írók az életből nem figyelnek meg eleget.«

Lám, a különböző társadalmi viszonyok különbözőkép alakították a két nép életét. A lelkiségüknek az alapformáját azonban sokban nem tudták megváltoztatni; ezt erősebb tényező formálja; az az egyszerű körülmény, hogy kis nemzet vagyunk mi is, ők is, úgy anyagilag, mint szellemileg, Nyugathoz viszonyítva egyaránt másodrangúak.

Tudom, hogy e gondolatok, mely e tapasztalatok során felmerültek bennünk, sokaknak idegenek lesznek: nemzetünk szellemi egységének a megbontását fogják bennük látni. Ez azonban nem változtat a tényen: ezek a gondolatok élnek bennünk és nem tudunk szabadulni tőlük. Lehet, hogy még e szerény igényű írásért is megfeddnek majd, pedig csak közölni akarja a lehető legőszintebben, hogy íme, hogyan gondolkodik népe sorsáról egy meggyötört, de rajongóan hűséges nemzedék.

Czuczor László.